

SOLIQLARNING IQTISODIYOTNI BOSHQARISHDAGI ROLI VA SOLIQ IMTIYOZLARI

Ostonaqulov Alisher

Denov tadbirkorlik va pedagogika

instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti Moliya va bank ishi

kafedrasi o'qituvchisi

tell: +998 93 222 2217

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10213159>

ARTICLE INFO

Received: 20th November 2023

Accepted: 27th November 2023

Online: 28th November 2023

KEY WORDS

Soliq, soliq organi, soliq tizimi, biznes faoliyati, Soliq idorasi, soliq imtiyozlari, davlat organi, davlat tashkilotlari, iqtisodiyot.

ABSTRACT

Mamlakatimizda Soliq organlarining roli juda ahamiyatlidir. Soliq tizimi jismoniy va yuridik shaxslardan soliq olibgina qolmay, davlat iqtisodiyotini boshqarishda o'z o'rniga egadir. Ushbu maqolada soliq tizimidagi imtiyozlar yoritilgan.

KIRISH

O 'zbekiston iqtisodiyotini boshqarishda soliq mexanizmi asosiy o'rinlardan birini egallaydi, chunki soliq mexanizmi budjet darom adlarini shakllantirishning asosiy manbasi hisoblanadi. Budjet daromadlarini tashkil etishda foyda solig'ining roli kattadir Bozor iqtisodiyotiga o'tishga qadar (1991-yilgacha) davlat budjetini darom adlarini tashkil etishda korxonalarni foydasidan ajratm alar katta o 'tin tutar edi. Bunday ajratm alar majburiy hisoblanar edi (bu ajratm alar balans foydasining 85 % gacha yetardi). Turli shakldagi mulkchilikka asoslangan korxonalar i paydo bo'lish natijasida korxonalar imkoniyati oshishi, bozor infrastm kturasi elementlari rivojlanishi bilan majburiy ajratm alam ing awalgi tizimi xo'jalik yuritishga mos kelmay qoldi. ya'ni davlat budjeti uchun yetarli mablag' to'planm adi. Bundan tashqari, u mulkchilikni muqobil shakllaridagi korxonalar butun bir toifasini ham da boshqa tadbirkorlarni qamrab olmas edi. O'zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyoti m unosabatlari o'tish jarayonida foydadan ajratm alar o'm iga foyda solig'ining joriy etilishi maqsadga muvofiq bo'lib qoldi. Hisobot davrida moliya-xo'jalik faoliyati natijalaridan soliqqa tortiladigan foydaga (daromadga) ega bo'lgan, mulkchilik shaklidan qat'i nazar ushbu soliq turi bo'yicha imtiyozga ega bo'lm agan yuridik shaxslar foyda (darom ad) solig'i to'lovchilar deb hisoblanadi.

To'g'ri va egri soliqlar haqida tushuncha va ularni budjet daromadlarini to'ldirishdagi roli

Davlat budjeti darom adlarida to 'g'ri va egri soliqlar nisbati deyarli bir xil, ahamiyati esa har xil. To'g'ri soliqlarda soliqlarning huquqiy va haqiqiy to'lovchisi to'g'ridan-to'g'ri mahsulot ishlab chiqaruvchi, ishlar bajaruvchi va xizmatlar ko'rsatuvchi korxonaning o'zginasidir. Bu yerda soliq og'irligini boshqalar yelkasiga ortish holati bo'lm aydi. Bu soliqlar to 'g'ridan-to'g'ri moddiy ishlab chiqarish va ko'rsatilgan xizm atlar rejasining sifat bo'yicha bajarilishiga

bog'liq. Agar respublikamizda mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish oshib borsa ham da uning moddiy va pul xarajatlari kamayib borsa korxonalar va birlashmalar daromadlari oshib boradi. Daromadlarning oshishi ham korxona va birlashma va ham davlat byudjeti uchun zarur. Daromad solig'i orqali davlat korxona va birlashmalarda mahsulot ishlab chiqarish va sotish rejasining bajarilishidan, jami xarajatlarning rejali uslubi asosida amalga oshirishidan va umumiy korxona moliyaviy ahvolidan xabardor bo'lib turadi. Ularning moliyaviy ahvoli yaxshi bo'lsa, byudjetga soliqlar ko'proq tushadi, aks holda kam tushadi. Yoki mol-mulk solig'ida korxona va tashkilotlarda asosiy ishlab chiqarish fondlari qiymatiga qarab soliq hisoblanadi. Asosiy ishlab chiqarish fondlari, ya'ni stanoklar, mashinalar, har xil mexanizmlar, asbob-uskunalar oshiqcha ko'paytirib yuborsa, korxona soliq ko'p to'laydi. O'z fondlar ishlatib ko'proq mahsulot ishlab chiqarish va sotishga erishsa, kam soliq to'laydi. Demak, soliq bu yerda korxona ixtiyorida asosiy fondlardan unumli foydalanishga va ishlatilmaydigan, keraksiz fondlarni sotib yuborishga undaydi. Yer solig'i esa korxona birlashma va tashkilotlar ixtiyorida bo'lgan yerlardan samarali foydalanishni ko'zlaydi. Umuman to'g'ri soliqlarning respublikamiz iqtisodiyotiga juda katta ijobiy ta'siri mavjud. Ular respublikamiz korxona, tashkilot birlashmalaridan m oddiy xarajatlarni, mol-mulkni, yerlarni transport vositalari va pul manbalarini tejash va iqtisod qilishga undaydi. Ulardan budjetga tushgan soliqlar esa respublika ijtimoiy iqtisodiy maqsadlariga yo'naltiriladi. O'z mablag'laridan m ehtiyoj, ekologiya va boshqa ijtimoiy maqsadlarga ishlatgan korxona, birlashma va tashkilotlarga esa soliqlardan qator yengilliklar beriladi. Demak, bunda soliqlarning ijtimoiy, insoniylik xarakterdaligi o'z ifodasini topadi. Soliqlarning ayniqsa kamchi xalq istiqmoli mollari yangi va raqobatga bardosh bera oladigan mollar ishlab chiqarishni rag'batlantirish uchun ham ahamiyati kattadir. Egri soliqning bozor iqtisodiyoti talablaridan, uning o'tish davri qiyinchiliklaridan klib chiqqanligini aytib o'tgan edik. Iqtisodiyotni rivojlanishi erkin bozor munosabatlariga asoslanadigan bo'lsa, hokimiyat demokratik yo'ldan rivojlanadigan bo'lsa, davlat bilan bozor munosabatlari sharoitida ishlaydigan korxonalar, birlashmalar va tashkilotlar o'rtasidagi munosabat faqat huquqiy munosabat asosida bo'lishi taqozo etiladi. Shunday munosabatlar soliqlar, shu jumladan, egri soliqlar bilan ham amalga oshiriladi. Ayniqsa bozor iqtisodiyotiga o'tishning dastlabki davrlarida jamiyat uchun zarur bo'lgan moliyaviy manbalarni faqat to'g'ri soliqlar orqali ta'minlash imkoniyati yetarli bo'lmay qoladi. Shuning uchun to'g'ri soliqlardan tashqari egri soliqlardan ham foydalaniladi.

Soliq imtiyozlari haqida tushuncha va soliqqa tortish tamoyillari

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida soliqlardan imtiyozlar berish ko'rsatib o'tilgan. Imtiyoz deganda boshqa shaxsga nisbatan ustunlik tushuniladi. Imtiyozda odatda, a'lo baholarga o'qigan talaba boshqalarga nisbatan ko'proq stipendiya oladi va hokazo. Lekin soliqlarda imtiyoz deganda soliq ko'p olinmay aydi, balki soliq og'irligi yengillashtiriladi (kamaytiriladi). Shuning uchun ham soliqlarda imtiyoz emas balki yengillik so'zi soliq munosabatlarini to'liqroq ifodalaydi. Soliqlardan yengilliklar degani joriy soliq qonunchiligi bo'yicha xuquqiy va jism oniy shaxslarni soliq to'lashdan to'liq yoki qisman ozod qilish demakdir. Imtiyozlar to'g'ridan-to'g'ri to'lanadigan soliq summalaridan berilishi mumkin. Aytaylik, korxona bolalar kiyim-kechaklarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo'lsa, daromadga (foydaga) soliq bo'yicha imtiyoz beriladi. Bu qism an ozod qilishga ham kiradi.

Imtiyozlar vaqtinchalik ham bo'lishi mumkin. Jumladan, dehqon (fermer) xo'jaliklari yangi tashkil etilgan davrdan boshlab ikki yilgacha darom ad solig'ini to'lashdan ozod etiladi. Bizning soliq qonunchiligim izda soliq to'lashdan to'la ozod qilish xollari ko'p uchraydi. Masalan, koixonada jami ishlovchi xodim lar sonidan 75 %dan ko'prog'ini o 'rta maktab va maxsus bilim yurti talabalaridan iborat bo'lsa, foyda (darom ad) soliqlaridan tam om ila ozod etiladi. Jismoniy shaxslarning daromad solig'i bo'yicha xorijiy mamlakatlarning vakolatxonalarida va elchixonalarida ishlovchi chet xodimiari, mutaxassislar soliqdan mutlaqo ozod etiladi. Bulardan tashqari, soliq bazasini kamaytirish orqali byudjetga to'lanadigan soliq summasini qisqartirish ham imtiyozlar turkumiga kiradi. Masalan, xususiy shaxslar o'z darom adlarini investitsiyaga sarflashsa yoki uning uchun olgan uzoq muddatli kreditlarni qaytarishsa, 50 % soliqqa tortiladigan bazadan kamaytiriladi. Umuman olganda, imtiyozlar turkum iga soliqqa tortilmaydigan darom ad guruhlari ham kiradi. Masalan, fuqarolarning daromad solig'i bo'yicha bir qator soliqqa tortilm aydigan darom adi mavjud. Bularga pensiya, nafaqa, alim ent, kon topshirgan shaxs oladigan darom ad guruhlari ham kiradi. Im tiyozlar dialektikasiga binoan budjetga soliq to'lashdagi imtiyozlar mehnat unumdorligini oshirib, ishlab chiqarishni rivojlantirish hisobiga budjetga tushadigan umumiy daromadlarni, aytaylik, qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz soliqlari orqali bo'lsa ham ko'paytirishi mumkin. Soliq qonunchiligi am aliyotida imtiyozlar turi juda ko'p bo'lgani bilan ulardan foydalanish ancha murakkab. Ba'zan ular cheklab qo'yiladi. Soliqlar bazasini kam aytirishning 6-7 holatlari mavjud. Soliq to'lovchilar qonun hujjatlarida ko'rsatilgan hamma imtiyozlardan to'liq foydalana olmaydi, chunki shartlari og'ir, ortiqcha rasmiyatchiliklarni talab etadi. Respublikamizda aholi soliqlaridan xilma-xil yengilliklar berilishi bozor iqtisodiyotining og'ir o'tish davrida aholini ijtimoiy himoya qilishga, shu davrda aholiga eng kam deganda iste'mol savatchasi darajasi atrofida darom ad olishga qaratilgan. Korxona, birlashma va tashkilotlarga soliqlardan yengilliklar berilishi ularga o 'z korxonalarini kengaytirish, ko'proq xalq iste'moli tovarlari ishlab chiqarish, xorijiy ishbilmor onlar bilan birlashib qo'shma korxonalar tuzish, ijtimoiy va madaniyat shoxobchalariga bozor qiyinchiliklari davrida yordam berish va boshqa m ehr-m uruw at jam g'arm alariga yordamlashish im konini yaratadi. Soliqlar kclib chiqishiga ko'ra davlat bilan bog'liqligi, ular davlatniki ekanligini aytib o'tgan cdik. Dcm ak soliqlar davlatniki ekan, ularni tashkil etish ya'ni soliqqa tortish tamoyillarini ham davlat ishlab chiqadi. Soliqlarni tashkil qilishda shu tamoyillarga qattiq rioya qilish soliq to'lovchilarni ko'p ranjitmasdan ulardan soliqdami undirish imkonini beradi.

Xulosa va Natijalar

Soddalashtirilgan soliqning amal qilishi dasturiy vositalar ishlab chiqarishga, kompyuter texnikasi va dasturiy vositalarga servis xizmati ko'rsatishga, kompyuter texnikasida va axborot texnologiyalari bilan ishlashga o'qitishga ixtisoslashayotgan tashkilotlarga (xodimlar sonidan qat'i nazar) ham tatbiq etiladi. Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning sodalashtirilgan tizimi O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida nazarda tutilgan amaldagi soliqqa tortish tizimi bilan bir qatorda qo'llaniladi. Soliqqa tortish tizimini tanlash huquqi ixtiyoriy ravishda mikrofirmalar va kichik korxonalarga mazkur tartibga muvofiq taqdim etiladi, soliq solishning alohida tartibi belgilangan tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlarini amalga oshiruvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar bundan mustasno.

Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimi umumdavlat soliqlari yig'indisi, shuningdek, mahalliy davlat hokimiyati organlari joriy etadigan, quyida ko'rsatilgan yig'imlardan tashqari, mahalliy soliqlar va yig'imlar o'rniga yagona soliqning to'lanishini nazarda tutadi: savdo-sotiq qilish huquqini berganlik uchun yig'im, shu jumladan, tovarlarning alohida turlari bilan savdo-sotiq qilish huquqini berganlik uchun litsenziya yig'imlari; yuridik shaxslarni ro'yxatdan o'tkazganlik uchun yig'im; avtotransportni qo'yganlik uchun yig'im. Yagona soliqni to'lovchi bo'lgan korxonalar sotib olingan tovar qiymatida to'langan ko'shilgan qiymat solig'i summasini ishlab chiqarish xarajatlari (muomala chiqimlari)ga hisobdan chiqaradi. Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini ko'llaydigan mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun bojxona bojlari, qo'shilgan qiymat solig'i va import qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun aksiz solig'i, davlat poshlinalari, litsenziya yig'imlari, budjetdan tashqari fondlarga ajratmalarni to'lashning amaldagi tartibi saqlab qolinadi. Soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimiga o'tgan korxona umumiy belgilangan tartibda yoki soddalashtirilgan shakl bo'yicha hisob yuritish huquqiga ega bo'lishi kerak deb o'ylayman.

References:

1. Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. T., O'zbekiston, 1995-73-b.
2. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. T., O'zbekiston, 1995 -259-b.
3. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., Sharq. 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.: O'zbekiston, 1998, 682-b.
5. Karimov I.A. Odamlarning tashvish va orzu-intilishlari bilan yashash faoliyatimiz mezoniga aylansin. «Turkiston» gazetasi, 2002-yil 20- iyul, № 88 (145779).
6. Karimov I.A. Islohotlar strategiyasi mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishdir. «Xalq so'zi» gazetasi, 2003-yil 18-fevral, № 40.
7. «Soliq va bojxona xabarlari» ro'znomasi, 1997, 2002-villar.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan nizom «Mahsulot tannarxiga kiritiladigan xarajatlar elementlariga kiritilgan o'zgarishlar to'g'risida» 27.01.97-yil.